

Transnationale dimensioner i dansk uddannelseshistorie

En historiografisk analyse

Af Karen E. Andreasen & Christian Ydesen

Artiklen præsenterer en indkredsning af, hvordan man kan forstå det transnationale i relation til dansk uddannelseshistorie samt en analyse af, hvordan det transnationale har været behandlet i udvalgte værker i historiografien. Transnationale perspektiver har siden 1990'erne spillet en stigende rolle i international uddannelsesforskning. Artiklen argumenterer for, at transnationale perspektiver bidrager til at løfte analyser ud over de mere lokalt eller nationalt forankrede tilgange til beskrivelse af udviklingerne inden for uddannelsesområdet og indsætter disse i en global kontekst som dele af globale udviklinger.

Historiografi og det transnationale

Historieteori og historisk metode beskæftiger sig i hovedsagen med spørgsmålet om, på hvilke måder historiske emner fremstilles og analyseres. I og med at historie drejer sig om at give grundlag for at søge at forstå menneskelig aktivitet i fortiden, herunder udviklinger og konflikter, vil forskellige teoretiske, metodiske og analytiske tilgange, ved f.eks. at inddrage bestemte referencer og fravælge andre, betone bestemte perspektiver og nedtone eller helt udelukke andre, kunne føre til forskellige udlægninger og dermed forskellige forståelser og fremstillinger af hændelser og fænomener.¹ Dette er et forhold, som historikere i hvert fald siden fremkomsten af det funktionelle kildebegreb har været opmærksomme på, om end det også påpeges i ældre historieteoretiske fremstillinger.² Yderligere har historieskrivningen karakter af 'kollektiv hukommelse', som via fremstillingsformerne bidrager til at skabe identiteter for de fænomener, der beskrives, hvad enten det drejer sig om identiteter af nationer, organisationer, institutioner, sammenslutninger, enkeltindivider eller andet.³

---

1 Berglund & Ney 2015; Megill 2007; Kjeldstadli 2002.

2 Se f.eks. Erslev 1987: 94-97.

3 Meyer 2000: 49.

Siden 1990'erne har transnationale perspektiver spillet en stigende rolle i den internationale uddannelseshistoriske forskning.⁴ Dette må ses som udtryk for den såkaldt 'rumlige vending', der har vundet indpas i såvel den samfundsvidenskabelige som den humanistiske forskning.⁵ I forhold til uddannelseshistorie består der i den forbindelse et nært slægtskab med den komparative uddannelsesforskning, hvor transnationale perspektiver har en mangeårig historie.⁶ Transnationale forklaringsmodeller har dog inden for uddannelseshistorien især vundet terræn efter årtusindskiftet, hvor det i stigende grad stod klart, at uddannelsespolitik og til dels også praksisser udvikles i samklang med det, der er blevet betegnet som et globalt uddannelsesrum.⁷ Dette kan karakteriseres som et rum, hvor internationale aktører, organisationer og programmer udøver en betydelig indflydelse på nationale kontekster på tværs af nationale skel, og hvor ideer om uddannelse også kan vinde frem, f.eks. via medierne uden egentlig at være forbundet med nogen organisation som sådan.

Behandlingen af transnationale dimensioner i historisk perspektiv er imidlertid forbundne med betydelige metodiske og kildemæssige problemstillinger. Blandt andet kan det være vanskeligt – både kildemæssigt og teoretisk – at afgøre, hvordan ideer, aktører, praksisser, genstande og teknologier bevæger sig og omplantes i en national eller lokal kontekst, samt hvilken betydning denne bevægelse kan tilskrives i mødet med allerede tilstedeværende politikker, praksisser, organisationer mm.⁸ Der kan derfor være god grund til at se nærmere på, hvordan transnationale dimensioner er blevet behandlet i historiografien for dansk uddannelseshistorie.

I den danske historiografi for uddannelseshistorie har fokuset på transnationale dimensioner i uddannelseshistorien først for alvor vundet indpas i 2010'erne.⁹ På trods af, at forskellige typer uddannelsespolitiske initiativer og aktiviteter i internationale organisationer og sammenslutninger har spillet en helt central rolle for udviklingen på grundskoleområdet i Danmark gennem hele det 20. århundrede, har analyser af uddannelsesudviklingen i Danmark ofte været karakteriseret ved at have et nationalt fokus, hvor betydningerne af de internationale samarbejder ikke tydeligt analyseres i forhold til deres rolle i skoleudvikling i en dansk kontekst.¹⁰

---

4 Clavin 2005; Fuchs 2014.

5 Se f.eks. Warf og Arias 2008.

6 Cowen 2006.

7 Se eksempelvis Lawn 2013; Smith 2016; Tyrrell 2009.

8 Christensen og Ydesen 2015. Se også Lawn og Grosvenor 2005.

9 Andreasen, Rasmussen & Ydesen 2013. Se eksempelvis Ydesen 2011 og *Uddannelseshistorie 2014*.

10 Ydesen & Andreasen 2015. Der synes dog at være en vis bevægelse væk fra det nationale fokus. Blandt andet kan nævnes projektet 'The global history of UNESCO', som er støttet af de frie forskningsråd.

Dette peger på relevansen af at søge yderligere at udforske, belyse og analysere den rolle samarbejdet i og tilhøret til forskellige internationale organisationer og sammenslutninger har spillet i udviklingen af den danske grundskole gennem det 20. århundrede.¹¹

Denne artikels primære ærinde er på den baggrund først og fremmest at indkredse, hvad vi kan forstå ved transnationale perspektiver i uddannelseshistorien, og dernæst at fremsætte en historiografisk analyse af, hvorledes transnationale dimensioner har været belyst i dansk uddannelseshistorie med særligt fokus på grundskolen. Analysen vil basere sig på udvalgt litteratur om den danske grundskoles historie, som er af specifik relevans for netop dette tema.

Transnationale perspektiver i uddannelseshistorien

Uddannelsessystemerne har verden over været karakteriseret ved stærke forandringer de seneste århundreder. Forandringer der er sket i takt med på den ene side de udviklinger, der har præget enkelte landes styreformers, arbejdsmarkeder og økonomier, og på den anden side globale udviklinger inden for bl.a. samhandel, internationalisering og geopolitiske forskydninger. Udviklingerne i disse kontekster, hhv. nationalt og globalt, kan ikke forstås som adskilte størrelser, men som udviklinger, der har været hinandens betingelser, og som gensidigt har forudsat hinanden.

Imidlertid har uddannelseshistorien helt frem til slutningen af 1900-tallet været karakteriseret ved en betoning af det nationale perspektiv, hvor uddannelsessystemerne er belyst og forstået primært som nationale anliggender.¹² Også betydningen af de internationale relationer og samspil er blevet behandlet, men domineret af tilgange og fremstillinger, hvori de enkelte nationer har været omdrejningspunkterne i forståelsen af udviklingerne i de enkelte landes uddannelsessystemer. Analyser, der forholder sig til, hvordan ideer og udviklinger så at sige krydser grænser, og behandler uddannelseshistorie på tværs af nationale grænser, er således et relativt nyt fænomen, og omkring årtusindskiftet udvikles begrebet 'transnationalt' om netop disse analytiske tilgange.¹³

Denne historiografiske forskydning i retning af det transnationale kan forstås som relateret til samfundsmæssige udviklinger, som gennem tiden har skabt nye betingelser for, at ideer og tendenser af betydning for skole og uddannelse har kunnet vinde frem på tværs af nationer og regioner og få betydning. Dermed er der opstået nye forskningsspørgsmål, som i højere grad har taget sigte på at behandle det transnationale som et forskningsobjekt i sin egen ret og ikke blot som et middel til at forstå nationale udviklinger. For eksempel påpeges det ligefrem af

---

11 Et andet transnationalt perspektiv, som ligger i forlængelse af dette er, hvilken rolle Danmark – og danske aktører – gennem disse samarbejder kan have spillet i andre landes udviklinger på skoleområdet.

12 Bagchi, B., Fuchs, E. and Rousmaniere, K. 2014.

13 Fuchs 2014: 13; Iriye 2013.

et medlem af redaktionen i et temanummer af *Scandinavian Journal of Educational Research* i 1997, at ”med samfundenes stigende multikulturelle natur samt den øgede internationalisering kan man stille spørgsmålstegn ved det rimelige i et skandinavisk tidsskrift”¹⁴ At det lige netop er i årene omkring årtusindskiftet vi finder den historiografiske brydning kan ses af det forhold, at uddannelseshistoriker Vagn Skovgaard-Petersen i selvsamme temanummer reflekterer over, hvad den uddannelseshistoriske forskning må forventes at fokusere på fremadrettet, og i den forbindelse forholder han sig kun meget sporadisk til betydningen af påvirkninger og interaktioner på tværs af nationale skel.¹⁵ Dette indikerer, at de transnationale perspektiver – selv inden for meget veletablerede grene af dansk skole- og uddannelsesforskning – på dette tidspunkt ikke var slået klart igennem.

Begrebet transnationalt rummer imidlertid særlige teoretiske aspekter, som er relevante og nødvendige at være bevidst om, for at forstå det transnationale i relation til historieskrivningen. Blandt andet indebærer en transnational analyse typisk en grundlæggende rekontekstualisering af den nationalt betonedede historieskrivning og en udvidelse af denne, hvori inddrages ikke-statslige aktører og fora, dvs. fora, der ikke kan kategoriseres som nationale og ikke har en national forankring. Disse forstås samtidig som værende under stadig forandring og den nationale udvikling ses ofte som idiosynkratiske manifestationer af globale udviklinger. Ifølge historikeren Akira Iriye ligger fokus i transnationale historiske analyser på ”tværnationale forbindelser – hvad enten det er gennem individer, ikke-nationale identiteter og ikke-statslige aktører eller i kraft af målsætninger som deles af mennesker eller fællesskaber uagtet deres nationale tilhørsforhold.”¹⁶ Det handler med andre ord om at identificere de konstituerende rum inden for hvilke 1) aktører (bredt forstået) bevæger sig og interagerer; 2) geografiske grænser overskrides; 3) der opstår en påvirkning eller en udveksling, som sidenhen finder anvendelse – evt. i ændret form – i en ny kontekst.

I det følgende afsnit vil vi koble disse indsigter lidt tættere på det uddannelseshistoriske felt for at identificere en række temaer, som det kan være givtigt at fokusere på i forhold til transnationale analyser, inden vi kaster os over den historiografiske analyse.

Transnationale udviklinger og det uddannelseshistoriske felt

Uddannelse spiller en central rolle i nationer som et omdrejningspunkt for opretholdelse og reproduktion af samfundsmæssige strukturer og normer.¹⁷ I kraft af denne væsentlige rolle har skole og uddannelse gennem tiden også været genstand for opmærksomhed fra organisationer, bevægelser og netværk af vidt forskellige karakter. Sådanne organisationer, bevægelser og netværk har repræsen-

---

14 Nordenbo 1997: 206 [vores oversættelse].

15 Skovgaard-Petersen 1997.

16 Iriye 2013: 15 [vores oversættelse].

17 Foster 2011.

teret forskellige interesser og mål af såvel politisk som ikke-politisk karakter, og de har søgt at realisere disse interesser og mål i uddannelsessystemet, det være sig gennem skriverier, politikpåvirkning, skoleforsøg eller gennem internationale sammenligninger.

Hen mod slutningen af 1800-tallet sås en forstærket udvikling i retning mod internationalt samarbejde og mod en organisering af dette i forskellige typer af organisationer.¹⁸ Denne tendens fik stor betydning inden for skolen generelt og særligt for grundskolens udvikling fra 1900-tallet og frem, hvor det spillede en rolle for spørgsmål som pædagogik, fagligt indhold og lærebøger, struktur, evalueringer og ledelse, og det er denne periode, vi i artiklen vil fokusere på.

Imidlertid kan der skelnes mellem organisationers relationer til det politiske niveau samt mellem forskellige måder at virke og udøve indflydelse på i sådanne tvær- eller inter- eller supranationale samarbejdsrelationer. Hvad angår relationen til det politiske niveau, omhandler det spørgsmålet om, hvorvidt og på hvilke måder organisationer repræsenterer dette, om de er organiseret på initiativ af regeringer, eller om der er tale om organisationer med græsrods karakter uden nogen formel tilknytning til det politiske niveau og oprettet på initiativ af grupperinger, der repræsenterer bestemte interesser. Sådanne relationer er naturligvis centrale i spørgsmålet om tilgangen til og muligheden for at kunne udøve indflydelse på uddannelsessystemet.

Netop organisationers måde eller mulighed for at kunne udøve indflydelse – om dette sker under respekt for og i anerkendelse af nationers identitet og grænser, eller om organisationen i sine aktiviteter netop ikke forholder sig til spørgsmål om nationalitet og (nationale) kulturforskelle – er relevant at forholde sig til.¹⁹ Nogle organisationer er således optagede af at udbrede f.eks. bestemte ideer eller ideologier internationalt, uden nogen specifik interesse for spørgsmål om nationaliteter og eventuelle nationale forskelle, mens andre organisationers samarbejde netop er baseret på, at de i dette kan opretholde nationale identiteter, og på, at receptionen af ideer og praksisser skal respektere nationale forskelle. På trods af sådanne klare forskelle vil en entydig skelnen dog være vanskelig at opretholde i en analyse.

I forhold til arbejdet med transnationale analyser i uddannelseshistorien kan det således være relevant at beskæftige sig med følgende overvejelser:

- Hvilket kildegrundlag (nationale/udenlandske arkivalier og organisationers arkivalier)?
- Hvilken agens (individer, materialiteter, relationer, fora/netværk og organisationer)?
- Hvilket forskningsobjekt (lokalt, nationalt, internationalt eller transnationalt)?

---

18 Andreasen og Ydesen 2015; Lundahl og Lawn 2015.

19 Clavin 2005.

I det følgende vil vi med dette in mente foretage en historiografisk analyse, som for overskuelighedens skyld er opdelt i tre typer litteratur: samlede fremstillinger, kortere fremstillinger og specialiserede fremstillinger.

Den danske grundskoles historie i samlede fremstillinger

Den danske forskningslitteratur, der beskæftiger sig med samlede fremstillinger af dansk skolehistorie, har et forholdsvist overskuelig omfang. I et foredrag holdt af historikeren Roar Skovmand tilbage i 1966 problematiseres dette, og han nævner samtidig, at det ”gælder også sammenhængen med den øvrige samfundsudvikling og med tidsånden.”²⁰ Udsagnet udtrykker, at man allerede på dette tidspunkt kan spore en opmærksomhed på bredere perspektivers mulighed for at berige den uddannelseshistoriske forskning. Skovmand uddyber med nogle eksempler, referende til verdenskrigene i første halvdel af 1900-tallet og de tendenser, der rørte sig i den periode politisk i Europa, men som ikke havde sat sig igennem på samme måder i tysk og dansk skole og skolepolitik.²¹ Et årti senere skrev Vagn Skovgaard-Petersen i *Årbog for dansk skolehistorie*, at ”en samlet fremstilling af den danske skoles historie til afløsning af Joakim Larsens værk fra århundredskiftet ligger endnu et godt stykke ude i fremtiden.”²²

De mest kendte fremstillinger, der fandtes i 1976, var Joakim Larsens *Bidrag til den danske skoles historie (1893-1916)* og Aksel Nellemanns *Den danske skoles historie (1966)*.²³ Senere udkom Ning de Coninck-Smiths *Skolen, lærerne, eleverne og forældrene* fra 2002, det komparative værk af Odd Asbjørn Mediås, *Enhetskolens udvikling i Danmark og Norge* fra 2004, og senest den fem bind store danske skolehistorie under projektet *Dansk skolehistorie. Hverdag, vilkår og visioner gennem 500 år* fra 2013-15, som klart må siges at være den hidtil største samlede fremstilling.

Den italienske læge og pædagog Maria Montessori fotograferet under sit besøg i Danmark i august 1937. Montessori kan om nogen betegnes som en transnational figur i uddannelseshistorien, hvis ideer spredte sig verden over. Det danske Montessori-selskab blev stiftet i 1917.

(Foto: Stampix)

20 Skovmand 1967.

21 Skovmand 1966: 9.

22 Skovgaard-Petersen 1976: 14.

23 Morten Bredsdorffs *Læsestykker til den danske folkeskoles historie* er i sin form ikke en egentlig samlet fremstilling af samme karakter som de to førnævnte, men fra samme periode.

Selvom der også ud over dette er enkelte andre udgivelser, er der dog, som det fremgår, overordnet set tale om et overskueligt felt, hvad angår samlede fremstillinger af dansk skolehistorie. Joakim Larsens fra perioden 1893-1916 og Coninck-Smith med fleres fra 2013-15 indtager i den sammenhæng en særstatus og skiller sig markant ud, både hvad angår omfang og detaljer. I det efterfølgende vil vi fokusere på at belyse håndteringen af transnationale dimensioner i disse to hovedværker.

Joakim Larsen inddrager i sin fremstilling et væld af kilder, og fremstillingsformen er karakteriseret ved at tilstræbe en form for objektivitet forankret i et materielt kildebegreb. Denne kommer til udtryk i den meget omfattende brug af historisk kildemateriale i form af love, artikler, optegnelser fra arkiver, erindringer, statistik, skolebøger m.v. Beskrivelserne omfatter mange steder udviklinger i landene omkring Danmark samt overvejelser over den indflydelse, disse vurderes at have haft i relation til den danske grundskole. I den sammenhæng nævnes også forskellige typer sammenslutninger og foreninger i udlandet.

Som et eksempel på dette kan nævnes beskrivelsen af introduktionen af indbyrdes undervisning i dansk skole i slutningen af 1700-tallet og begyndelsen af 1800-tallet.²⁴ Denne 'metodes' udvikling i udlandet, den proces, hvorved den introduceres i dansk undervisning, samt dens udbredelse i andre europæiske lande beskrives detaljeret. I den sammenhæng henvises også til enkeltpersoner og deres forhold til den indbyrdes undervisning samt betydningen af relevante foreninger i udlandet og i Danmark, fora for interaktion mellem aktører med indflydelse på skolen. Det er dog kendetegnende, at disse fora har en afgrænset national karakter, og altså ikke som udgangspunkt har fungeret som fora for interaktion på tværs af nationer. De kilder, der lægges til grund for beskrivelsen, er dog stort set alle danske, med nogle få undtagelser, dvs. emnet kan betegnes som belyst 'indefra' så at sige. Kildematerialet, der anvendes som dokumentation, stammer fra erindringer, lovgivning, skolebøger samt pædagogisk faglitteratur og artikler. Larsens fremstilling anlægger generelt ikke teoretiske perspektiver heller ikke, hvad angår det transnationale. Fremstillingen er domineret af det perspektiv, at påvirkningers retning var karakteriseret ved at gå udefra (fra lande omkring Danmark) og ind (i dansk skole) og ikke som noget, der kunne ses som udtryk for tendenser, hvori alle lande og skolesystemer spillede en aktiv rolle, som indflydelser der gik på tværs af landegrænser generelt.

Den gennemgående ambition med fembindsværket under projektet *Dansk skolehistorie* er at indfange skolens hverdag. Det handler om en ganske anden historie end den politiske udvikling af uddannelsessystemet, som ofte fokuser på lovgivning og cirkulærer, herunder brud og kontinuiteter i styringen af uddannelsessystemet. I forhold til det transnationale anlægger værket en pragmatisk tilgang, hvor udefrakommende bevægelser og påvirkninger registreres, hvor det

---

24 Larsen 1906, bd. 3: 14-44

er relevant. Det gør sig blandt andet gældende i behandlingen af reformpædagogikken (herunder skoleforsøg), tekstbogsrevisioner, skolepsykologiens opståen, etableringen af Danmarks pædagogiske institut, testregimets indførelse og folkeskolens rolle i velfærdsstaten. På det organisatoriske plan findes bl.a. henvisninger til Folkeforbundet, UNESCO, New Education Fellowship og 1800-tallets nypædagogiske bevægelse. De tre sidste bind dækkende perioden 1850-2015 udmærker sig ved at have ”international inspiration” som opslagsord i indekset, hvilket gør det let at spore de transnationale dimensioner. De to første bind – dækkende perioden før 1780 til 1850 – er ikke eksplicit orienterede mod transnationale dimensioner. Men samlet set er det vigtigt at påpege, at værket har et godt blik for den skiftende geografiske sammensætning af den danske grundskole, hvorfor skiftende koloniers uddannelsessystem også er inkluderet i værket.

Samlet set er værkets fokus på den danske grundskole i bred forstand, og det er således ikke værkets hensigt at tilkende transnationale dimensioner en selvstændig værdi. Det transnationale optræder – med andre ord – i de sammenhænge, hvor der er forklaringskraft at hente i forhold til udviklinger og indretninger af den danske grundskole, som den manifesterer sig i det skiftende geografiske område, som kan kaldes Danmark.

Den danske grundskoles historie i kortere fremstillinger

De knap så omfattende beskrivelser af dansk skolehistorie, som i hovedsagen beskæftiger sig med de lange linjer i grundskolens historie, grupperer sig overordnet i to typer.

Den ene gruppe er opbygget omkring det at formidle udvalgte dele af kilde-skriftmateriale parallelt med en generel beskrivelse af skolens udvikling historisk og sigter mod også at kunne fungere som lærebøger. Harry Haue m.fl.: *Skolen i Danmark 1500 – 1980'erne* fra 1986 og Morten Bredsdorffs *Læsestykker til den danske skoles historie* fra 1964 kan placeres i denne gruppe.

Ved at inddrage kildemateriale lægges der op til en kritisk udforskning af de temaer, publikationerne behandler. Hvad angår transnationale perspektiver, behandles de dog meget generelt. Eksempelvis beskriver Haue m.fl. pietismens og Rousseaus betydning for dansk pædagogik fra 1500-tallet og frem.²⁵ Det beskrives i meget generelle vendinger som f.eks. : ”De pædagogiske ideer slår ind over Danmark fra syd, især fra Tyskland”.²⁶ I nogle tilfælde endda meget indirekte som i følgende: ”Allerede med renæssancens naturvidenskabelige landvindinger svækkedes kirkens monopol. Såvel Francis Bacon som Galileo Galilei ønskede i begyndelsen af 1600-tallet at frigøre den videnskabelige forskning fra det traditionelle verdensbillede”.²⁷ Spørgsmålet om processen, hvorved sådanne ideer fandt vej ind i skolelovgivningen, behandles stort set ikke, men beskrives med formu-

---

25 Haue et al. 1986: 20.

26 Ibid.

27 Ibid. 21.

leringer som denne: ”Ude i Europa kunne oplysning og uddannelse således også blive til revolutionære våben i hænderne på den selvbevidste borgerstand. Så vidt kom det dog aldrig i Danmark. Her nøjedes man med de åndelige dønninger, der langsomt forplantede sig til den hjemlige undervisnings mål og indhold”²⁸ Fremstillingen har fokus på filosofiske ideer om skole og pædagogik og fremstiller dette som noget, der kommer udefra, fra andre lande i Europa f.eks., og føres ind i dansk skolepolitik.

Betydningen af transnationale sammenslutninger som f.eks. New Education Fellowship diskuteres ikke, ligesom heller ikke OECD’s eller UNESCO’s rolle i skoleforandringer behandles. Samme tendens afspejler sig i Bredsdorffs *Læsestykker til den danske folkeskoles historie*. Mediås’ fremstilling adskiller sig på nogle punkter fra disse to, idet han også berører spørgsmål om, hvordan bestemte pædagogiske ideer og praksisformer kunne vinde frem transnationalt, f.eks. gennem tekstbøger, der blev oversat fra deres oprindelige sprog og brugt i Danmark.²⁹ Som et eksempel er nævnt læsebogen *Børnevennen, en Læsebog til Brug for Skolerne paa Landet* som i 1700-tallet blev oversat fra tysk til dansk og udgivet på Gyldendals forlag. Den tyske udgave var fra 1776. Også i relation til behandlingen af andre spørgsmål knyttet til indflydelsen fra lande omkring Danmark beskrives konkrete eksempler.³⁰

Den anden gruppe sigter mere afgrænset mod at formidle kortere fremstillinger af dansk skolehistorie, uden megen eksplicit inddragelse af kildemateriale. Aksel Nellemanns *Den danske skoles historie* fra 1966, Peter Ussing Olsens *Skolen for samfundet* fra 1986 og Tage Kampmann m.fl., *Et folk kom i skole* fra 1989 kan placeres i denne gruppe. For fremstillingerne af den karakter gælder, at de generelt ikke forholder sig til transnationale perspektiver på skoleudvikling eller er analyserende i forhold til, hvordan skoleudviklingen kan forstås i et sådant perspektiv. Indflydelse fra lande omkring os og interaktionen med andre lande gennem forskellige typer fora behandles kun meget overordnet. F.eks. beskrives det i *Et folk kom i skole*, hvordan foreningen Norden i en periode i 1900-tallet lod fagnævn gennemgå skolebøger for at finde og korrigere eventuelle fejl i beskrivelser af andre lande. Spørgsmål om, hvad der var anledningen til dette og om samarbejdet i øvrigt spillede nogen rolle, behandles ikke. I *Skolen for samfundet* behandles i nogen grad andres landes indflydelse på dansk skoleudvikling, men også her ret generelt og overordnet,³¹ ligesom det ikke analyseres i forhold til spørgsmålet om generelle tendenser i eller som en proces, der ikke kun rettede sig ind i dansk skole, men som noget der indebar en interaktion og relaterede til en gensidig proces lande og individer i mellem. Den overordnede fortælling i disse fremstillinger afspejler således også en forståelse af dansk skoleudvikling, som

---

28 Ibid. 23.

29 Mediås 2004: 46.

30 Ibid. 47.

31 Se f.eks. Ussing-Olsen 1966: 71.

noget der baserer sig på indflydelser, der rettede sig udefra og ind i dansk skole, og ikke som noget, der kan ses som tendenser på tværs af nationale skel.

Den danske grundskoles historie i specialiserede fremstillinger

Forskning i den danske grundskoles historie indeholder en meget stor mængde specialiserede – og tematisk orienterede – fremstillinger med en betydelig forskningsbredde. Her findes et væld af temaer såsom reformpædagogikkens fremvækst og rolle³², pædagogikkens og dansk uddannelsestæknings historie,³³ skolestyret og tilsynsvæsenets virke,³⁴ enhedsskolen og velfærdsstaten i komparativt perspektiv,³⁵ enevældens skolereformer,³⁶ afvigelser og normalitet,³⁷ skolens materialitet³⁸ og indvandrerbørn som pædagogisk subjekt³⁹ for blot at nævne nogle få udpluk.

Det er imidlertid kun meget få fremstillinger, som har det transnationale som forskningsobjekt. På samme måde, som vi så det i behandlingen af de samlede og kortere fremstillinger i historiografien, ligger fokus generelt på at forklare udviklingen i Danmark, og transnationale perspektiver inddrages kun i den udstrækning, de bidrager til at kaste lys på det tema, som er under behandling. Et eksempel finder vi i Carsten Bendixens ph.d.-afhandling om folkeskolens elev-differentiering med brug af intelligencetest. Bendixen gør en del ud af at beskrive, hvor de danske aktører havde fået deres inspiration. Det gælder bl.a. Sofie Riffbjerg, om hvem det hedder "(...) hun var i særlig grad inspireret i sit barnesyn af Maria Montessoris tanker og i sit syn på skolepsykologiens rolle af den engelske skolepsykolog Cyril Burt."⁴⁰ Et andet eksempel finder vi i Ellen Nørgaards doktordisputats fra 1977. Her analyseres reformpædagogikkens fremvækst som bl.a. værende påvirket af ideer fra udlandet. Blandt andet fremhæves den tyske pædagog Peter Petersens forelæsninger i København i 1923.⁴¹ Men det er værd at bemærke, at eksemplet altså tilskriver en agens, som har et ophav i det man kunne kalde det transnationale rum.

Selvom transnationale perspektiver kun er sporadisk med i empirisk forstand, er det rimeligt at sige, at mange af de specialiserede fremstillinger rummer transnationale perspektiver på en mere indirekte måde. Særligt de nyere fremstillinger er åbenlyst informeret teoretisk og analytisk af international forskning og de spørgsmål og tilgange, som der arbejdes med der. Eksempelvis kan fremhæves

---

32 Se f.eks. Nørgaard 1977.

33 Se f.eks. Nordenbo 1984 og Larsen 2008.

34 Se f.eks. Nørr 1994.

35 Se f.eks. Wiborg 2005.

36 Se f.eks. Markussen 1988.

37 Se f.eks. Hamre 2012 og Bendixen 2006.

38 Se f.eks. Rasmussen 2014.

39 Se f.eks. Buchardt 2014.

40 Bendixen 2006: 61-62.

41 Nørgaard 1977: 51.

Flere skoler og pædagogiske forsøg i starten af 1900-tallet abonnerede på reformpædagogikkens ideer. Blandt disse var skolen på la Cours Vej, hvorfra dette fotografi af en læsestue stammer. Rektor Georg Arvin var inspireret af blandt andre Georg Kerschensteiner (1854-1932). På skolen kom ofte besøgende fra udlandet, f.eks. fra Japan, Siam (i dag Thailand) og USA, og man orienterede sig mod udlandet. Arvin var endvidere drivkraften i at gøre skolen til et mødested for aktive inden for reformpædagogikken.

Lisa Rosén Rasmussens arbejde, i hvilket vi finder et fokus på materialitet, som klart er rundet af det, som nogen har kaldt den materielle vending, og som kan karakteriseres som en underart af den rumlige vending.⁴² Samtidig rummer dette materielle perspektiv en klar transnational potentialitet, som kan udmøntes i form af analyser af arkitektoniske ideers og materielle genstandes vandringer.

Fælles for både den ældre og nyere forskning er, at den primært trækker på danske kilder. Der ligger altså et omfattende kildemateriale i udenlandske arkiver – eksempelvis i UNESCO's arkiver, OECD's arkiver, skandinaviske arkiver og britiske arkiver – som med fordel kunne udnyttes til en anderledes belysning af den danske grundskoles historie.

Afsluttende diskussion

Fokus på den transnationale dimension i uddannelseshistoriske fremstillinger og analyser er et relativt nyt fænomen, der bryder med et nationalt betonet perspektiv i forståelsen af historiske udviklinger og bidrager til at indsætte uddannelseshistoriske udviklinger i en global kontekst. En historiografisk analyse bekræfter, at selvom interaktionen lande imellem og ideers og praksisformers bevægelser på tværs af landegrænser behandles også i dansk uddannelseshistorie inden for grundskoleområdet, har det frem til omkring 2010 primært været inddraget i relation til at kunne forklare nationale udviklinger. Det transnationale har frem til det tidspunkt ikke haft karakter af at udgøre et selvstændigt forskningsobjekt.

Uddannelseshistorien kan lige fra skolens spæde begyndelse siges at have haft transnationale dimensioner. Lige siden middelalderen og helt frem til den sidste reminiscens af kirkeligt tilsyn med den danske folkeskole blev fjernet med tilsynsloven af 1933 har kirken fungeret som transnationalt rum for skolens og uddannelsessystemets udvikling. Eksempelvis var middelalderens universiteter den europæiske elites mødested, og dermed fungerede de som rum for udveksling og inspiration af ideer og praksisser, som senere omplantedes i lokale kon-

---

⁴² Rasmussen 2014; Lawn og Grosvenor 2005.

tekster.⁴³ Et andet eksempel er verdensudstillingerne i 1800-tallet, som ofte havde dedikerede særudstillinger om uddannelse og skoler.⁴⁴ Hele 1900-tallet var karakteriseret ved stærkt øgede muligheder for global interaktion og fra midten af 1900-tallet også fremkomsten af internationale fora som UNESCO, OEEC/OECD og EF/EU, der havde betydelige muligheder for at gøre deres interesser gældende og også i et vist omfang karakter af at være selvstændige 'aktører' på tværs af nationer.

Forhold som blandt andet disse har aktualiseret relevansen af analyser med et transnationalt perspektiv. Disse vil kunne bidrage til at udfolde – og fremadrettet – at forstå, hvordan enkelte landes udviklinger er en del af de globale udviklinger. Det kan bidrage til at give indblik i, hvordan det, der ses som særegent dansk, er fremkommet – og fremkommer – under påvirkning fra og i interaktioner med udlandet samt også i dynamikken mellem det lokale, nationale og internationale.

Samtidig har forskellige former for formaliserede og uformaliserede fora eller netværk gennem tiden fungeret som rum for de interaktioner, der på et praksisniveau har fået stor betydning i f.eks. Danmark. Disse har, som nævnt, samtidig i et vist omfang opnået karakter af at være selvstændige aktører eller operatører, hvor det såkaldte PISA-konsortium – OECD's internationale enhed for testning af skolelevers færdigheder og kompetencer (PISA-studierne) – kan ses som et eksempel. Disse undersøgelser udført i regi af PISA har fået en betydelig indflydelse på den førte uddannelsespolitik i de deltagende lande.

Transnationale analyser kan ved at beskæftige sig med de processer, hvorved sådanne indflydelser finder sted, give en rigere forståelse af magt og styring – en dybere forståelse af udviklinger og de "motorer", der fremmer dem eller hæmmer dem. Det kan bidrage til, at man løfter blikket og får mulighed for at kunne forstå, hvor ideerne, politikkerne og praksisserne kommer fra, og gennem hvilke interaktioner og fora de sætter sig igennem og får betydning.

Rent metodemæssigt kan det dog diskuteres, hvordan man afgør betydningen af det transnationale – analyser med dette fokus står over for mange udfordringer både kildemæssigt og teoretisk. At søge at forstå og belyse sammensmeltningen mellem lokale, nationale og transnationale strømninger samt afgøre rækkevidden og betydningen af det transnationale kan dermed betegnes som krævende og komplekst. Det bør dog ikke afholde historikere fra at arbejde med det transnationale, fordi feltet rummer en så stor og aktuel relevans.

Summary

The article tracks down how we can understand transnational dimensions in relation to Danish history of education and presents an analysis of how transnational dimensions have been treated in selected works in the historiography. Sin-

---

43 Kim 2009.

44 Sobe og Boven 2014.

ce the 1990s notions about the transnational have been increasingly present in international history of education research. The article argues that transnational perspectives hold the potential of transcending local and national approaches describing educational developments and to position them in a global context as parts of global developments. The article draws on the work of historians Eckhardt Fuchs, Patricia Clavin og Akira Iriye to track down the transnational. The historiographical analysis is aimed at disclosing the roles of the transnational in Danish history of education research from the beginning of the 20th century. On the same note the analysis discusses the roles ascribed to the transnational in order to show on which terms and conditions transnational dimensions can contribute to unfolding important themes in Danish history of education and provide a deeper understanding of educational developments in Denmark.

Karen E. Andreasen (f. 1958) er ph.d. og lektor på Aalborg Universitet i pædagogik og pædagogisk evaluering. Har interesser, der ligger inden for udforskningen af pædagogiske problemstillinger og pædagogisk praksis relateret til blandt andet evaluering og til forsøgs- og udviklingsarbejde i uddannelse, herunder også historiske perspektiver. Omdrejningspunktet for dette er læring og læreprocesser i uddannelse med fokus på sociale, sociologiske og didaktisk relaterede problematikker.

Christian Ydesen (f. 1974), cand.mag. i historie og filosofi fra Aalborg Universitet 2007, ph.d. i uddannelseshistorie fra Danmarks Pædagogiske Universitetsskole 2011. Ansat som lektor ved Institut for Læring og Filosofi, Aalborg Universitet. De væsentligste publikationer er: The Rise of High-Stakes Educational Testing in Denmark, 1920-1970 (2011), UNESCO Without Borders: Educational Campaigns for International Understanding (2016), 'The international space of the Danish testing community in the interwar years' i Paedagogica Historica, 48 (4), 2012.

Litteratur

- Andreasen, K. E. & Rasmussen, P., Ydesen, C. (2013), Den diskrete internationalisering: Danske uddannelser i international kontekst 1968-1982. I: *Uddannelseshistorie*.
- Andreasen, K. E., & Ydesen, C. (2015), Educating for Peace: The Role and Impact of International Organisations in Interwar and Post-War Danish School Experiments, 1918-1975. I: *Nordic Journal of Educational History*, 2(2), s. 3-25.
- Bagchi, B., Fuchs, E. and Rousmaniere, K. (Eds.) (2014), *Connecting histories of education: transnational and cross-cultural exchanges in (post-)colonial education*. New York; London: Berghahn Books.
- Bendixen, C. (2006), *Psykologiske teorier om intelligens og folkeskolens elevdifferentiering: en analyse af*

transformationen af psykologiske teorier om intelligens som baggrund for skole-psykologiske og pædagogiske afgørelser vedrørende elevdifferentiering i det 20. århundredes folkeskole, Ph.d.-afhandling, Roskilde: Forskerskolen i Livslang Læring, Roskilde Universitetscenter.

- Berglung, L. & Ney, A. (2015), *Historikerns hantverk. Om historieskrivning, teori och metod*. Studentlitteratur.
- Buchardt, M. (2014), *Pedagogized Muslimness: religion and culture as identity politics in the classroom*. Münster: Waxmann.
- Christensen, I. L., & Ydesen, C. (2015), Routes of Knowledge: Toward a Methodological Framework for Tracing the Historical Impact of International Organizations. I: *European Education*, 47(3), s. 274-88.
- Clavin, P. (2005), Defining transnationalism. I: *Contemporary European History*, 14(4), s. 421-39.
- Cowen, R. (2006), Acting comparatively upon the educational world: puzzles and possibilities. I: *Oxford Review of Education*, 32 (5), s. 561-73.
- Erslev, K. (1987), *Historisk Teknik. Den historiske Undersøgelse fremstillet i sine Grundlinier*. Kbh.: Den Danske Historiske Forening.
- Foster, S. (2011), Dominant traditions in international textbook research and revision. I: *Education Inquiry*, 2(1), s. 5-20.
- Fuchs, E. (2014), History of education beyond the nation? Trends in historical and educational scholarship. I: Bagchi, B., Fuchs, E. and Rousmaniere, K. (eds.), *Connecting Histories of Education – transnational and cross-cultural exchanges on (post-)colonial education*. New York: Berghahn Books, s. 11-26.
- Hamre, B. (2012), *Potentialitet og optimering i skolen: problemforståelser og forskelsætninger af elever – en nutidshistorisk analyse: Ph.d.-afhandling*. Kbh.: Aarhus Universitet, Institut for Uddannelse og Pædagogik.
- Iriye, A. (2013), *Global and Transnational History: The Past, Present and Future*, New York: Palgrave Macmillan.
- Kim, T. (2009), Shifting patterns of transnational academic mobility: a comparative and historical approach. I: *Comparative Education*, 45(3), s. 387-403.
- Kjeldstadli, K. (2002), *Fortiden Er Ikke Hvad Den Har Været*. Roskilde: Roskilde Universitetsforlag.
- Larsen, C. (2008), *Fra skoleanordninger til Den Store Skolekommission: studier i forandring i dansk uddannelsesstærkning 1814-1923 med særligt henblik på decentral uddannelse, privat uddannelse og professionsuddannelse*, ph.d.-afhandling. Kbh.: Danmarks Pædagogiske Universitetsskole.
- Larsen, J. (1984 [1916]), *Bidrag til den danske skoles historie*. Bd. 1: 1536-1784. Kbh.: Unge Pædagoger. Uændret udg. af hans: Den danske Folkeundervisnings- og Folkeskoles Historie fra 1536 til 1784. 1916
- Larsen, J. (1984 [1893]), *Bidrag til den danske skoles historie*. Bd. 2: 1784-1818. Kbh.: Unge Pædagoger. Uændret udg. af hans: Bidrag til den danske Folkeskoles Historie 1784-1818. 1893
- Larsen, J. (1984 [1899]), *Bidrag til den danske skoles historie*. Bd. 3: 1818-1898. Kbh.: Unge Pædagoger. Uændret udg. af hans: Bidrag til den danske Folkeskoles Historie fra 1818-1898. 1899
- Larsen, J. (1918). *Den danske Folkeskoles Historie: Nærmest til Brug for Seminarier*. Kbh.
- Lawn, M., & Grosvenor, I. (Eds.) (2005), *Materialities of schooling: design, technology, objects, routines*. Oxford: Symposium Books.
- Lawn, M. (2013), Voyages of Measurement in Education in the 20thC: experts, tools and centres' in Governing Education Systems by Shaping Data: from the past to the present, from national to international perspectives. I: *European Educational Research Journal*, vol. 12, No. 1, s. 108-19.
- Lundahl, C., & Lawn, M. (2015), The Swedish schoolhouse: a case study in transnational influences in education at the 1870s world fairs. I: *Paedagogica Historica*, 51(3), s. 319-34.
- Markussen, I. (1988), *Visdommens lænker: studier i enevældens skolereformer fra Reventlow til skolelov*. Odense: Landbohistorisk selskab.
- Megill, A. (2007), *Historical Knowledge, Historical Error*. Chicago: Chicago University Press.
- Meyer, F. (2000), Social structure, state building and the fields of history in Scandinavia. A personal and comparative view. I: Meyer, F & Myhre, J. E. (eds.), *Nordic Historiography in the 20th Century*. Oslo: University of Oslo. Department of History.
- Nordenbo, S. E. (1984), *Bidrag til den danske pædagogik historie*. Kbh.: Museum Tusulanum.
- Nørgaard, E. (1977), *Lille barn, hvis er du?: En skolehistorisk undersøgelse over reformbestræbelser inden for den danske folkeskole i mellemkrigstiden*. Kbh.: Gyldendal.

- Nørr, E. (1994), *Skolen, præsten og kommunen: kampen om skolen på landet 1842-1899*. Kbh.: Jurist- og Økonomforbundet.
- Rasmussen, L. R. (2014), Material and Affective Movements in Former Pupils' Reminiscences of School, 1945-2008. I: *Beyond the Classroom: Studies on Pupils and Informal Schooling Processes in Modern Europe*. Frankfurt am Main: Peter Lang, s. 183-206.
- Sobe, N. W. & Boven, D. T. (2014), Nineteenth-Century World's Fairs as Accountability Systems: Scopic Systems, Audit Practices and Educational Data. I: *Education Policy Analysis Archives*.
- Skovgaard-Petersen, V. (1976), Ti år. I: *Årbog for Skole- og Uddannelseshistorie*.
- Skovmand, R. (1967), Skolehistorien – et forsømt område. I: *Årbog for Skole- og Uddannelseshistorie*.
- Smith, W. C. (Ed.) (2016), *The global testing culture: shaping education policy, perceptions, and practice*. Oxford: Symposium Books.
- Tyrrell, I. (2009), Reflections on the transnational turn in United States history: theory and practice. I: *Journal of Global History*, 4(03), s. 453-74.
- Warf, B., & Arias, S. (Eds.) (2009), *The spatial turn: interdisciplinary perspectives*. London; New York: Routledge.
- Wiborg, S. (2005), *Uddannelse og social samhörighed: udviklingen af enhedsskoler i Skandinavien, Tyskland og England: en komparativ analyse*. Ph.d.-afhandling. Kbh.: Danmarks Pædagogiske Universitet,
- Ydesen, C., & Andreassen, K. E. (2015), Folkeskolens test- og evalueringspraksisser i internationalt perspektiv 1945-1990. I: *TEMP – tidsskrift for historie*, 10, s. 92-115.
- Ydesen, C. (2011), *The Rise of High-Stakes Educational Testing in Denmark, 1920-1970*. Frankfurt a.M: Peter Lang Verlag.